

Huszonegyen válaszoltak körkérdeésünkre:

Arany János – számomra, hozzám.

A válasz lehet: egyszavastól egy mondaton át pár bekezdésnyi. Bármilyen rövid vagy hosszú.

Bíró-Balogh Tamás

„Minek?” „Olvasni.”

Radnóti Miklós 1940. szeptember 6-án vonult be első munkaszolgálatára. 3-án – még a behívása előtt, de már tudva azt – könyveket vásárolt. „Meg kell vennem az Arany-füzeteket a régi Magyar Könyvtár kiadásban. Magammal viszem. Az itthonit nem tudom hová tennem! És elviszem a Bibliát” – írja naplójába (Radnóti Miklós: *Ikrek hava – Napló*, szerk. Ferencz Győző, Bp., 2003, 106.). Tábori könyvtára így alakult: a Károli-Biblia mellett „hat Magyar Könyvtár-füzetnyi Arany. (Válogatott balladák, Válogatott kisebb költ. /rossz válogatás sajna!/, Toldi, Toldi estéje, T. szerelme, Buda halála.)” (108.). November 19-én, terepfelvétel után, amikor is futóárkok, gépfegyverállások és a harckocsi-csapdák helyét jelölték be a térképvázlaton, a *Toldi szerelmét* olvassa, és azon gondolkodik: „Írni kellene egyszer az Arany játékaikról, a *Mindvégiget* elég lenne végigelemezni; a kínrímek tragikus szépségét az ellentételéssel magyaráznom: valamíg azt – vígaszt, stb.” (120.). A könyveket kölcsönadta munkaszolgálatos bajtársainak is.

Második munkaszolgálatába is elvitte őket, de az érkezési motozásnál majdnem elkobozták: „A zsákok tartalmát a földre öntik. Engem H. tizedes motoz, hallom, hogy halkan szitkozódik, »hogy lehet valakinek ennyi kacatja!« »Forduljon meg!« Megfordulok. »Ez mi?« »Arany János költeményei, az a Toldi például!« »Minek?« »Olvasni.« A Toldi szerelmének már leszakította kotorászás közben a címlapját, látom. Tűnődik, majd elviszi megmutatni. Csikorgatom a fogam. Visszahozza.” (193.).

A harmadik munkaszolgálatára is elvitte őket, azonban az utolsó úton már nem voltak vele. Felesége írta naplójába 1944. május 28-án: „A múltkor a szalonnát, meg a kis Arany Jánosokat, amiket eddig minden munkatáborba magával vitt, és most a pénzt is visszaküldi.” (Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: *Napló, 1935–1946*. Sajtó alá rend.: Ferencz Győző, Nagy Zsejke, II. 316.)

Gyarmati Fanni halála után a Radnóti-könyvtár megmaradt darabjai szét-szóródtak. Az egyik példány éppen a *Toldi* volt (Arany János: *Toldi. Költői elbeszélés*, Bp., [1899], Lampel Róbert, 76 p. Magyar Könyvtár, 69–70.). A Központi Antikvárium 2015. június 5-én tartott 135. könyvárverésén 142. számú tételként került kalapács alá, a leírás szerint „a szövegben számos helyen Radnóti Miklós ceruzás jelöléseivel és stílisztikai megjegyzéseivel”. A kötet címlapjára Radnóti ceruzával ráírta tulajdonosi bejegyzését: „Dr. Radnóczy”. A hivatalos nevével kellett használnia.

Most, amikor jelenleg éppen Radnóti Miklós kortársaival való levelezését rendezem sajtó alá, és a jegyzetírás véghajrájában vagyok, mintegy „véletlenül” találtam az alábbi naplórészletre. 1941. február 2-án írja Radnóti: „Este az Aranykacsában, Péter Bandi, Reitzer Béláék, Bálinték, Vas Pista. A »Mi a magyar?«-vita elfajulásáról és túltengéséről esik szó. Ezt mondom: Mi a magyar? Olvassátok Aranyt és Petrovicso! Megtudjátok. És írjatok magyarul, becsületesen, azok magyar művek lesznek. De, – teszem hozzá dühösen, – aki túl sokat beszél arról, hogy »mi a magyar«, a helyett, hogy alkotna, azt szájon kell vágni, hogy kiesik mind a harminckét foga” (IHN: 137.).

Valahogy így.

Csorba László

Arany Jánosról elsőként a nyelv jut eszembe, amelyen beszélünk. Amit anyámtól, apámtól, a családomtól tanultam, amin a világ értelme kinyílt előttem.

Az, hogy a költőnek ehhez személyesen is köze van, az általános iskolában derült ki először. A versekből kezdtek kilépni a szavak és mondatok, hogy segítsék elgondolni és kimondani a gondolatokat. A *Családi kör* fordulata a nagyot koppanásról és az elhallgatásról; ezt idézem ma is, ha azt látom-hallom, hogy bármi vagy bárki – fizikailag, szellemileg, akárhogy – éppen nekimegy a falnak. De folytatható vég nélkül a komor bika járásától kezdve a fegyver csörgésén és a haló hörgésén át a húros hangszerig, melynek gazdája pengeti, pengeti sírván... Még a trágár beszéd kiskamasz élménye is hozzá kötődik, hiszen a rácsodálkozás a *Toldi* első éneke híres kezdő sorában a „szik sarja” kezdőbetűinek gonoszkodó megcserélésére talán a legkorábbi ilyen emlékem.

Az irodalmárokat követve vallhatjuk: nyelvében él a nemzet. Úgy illenék, hogy e nagy igazság tökéletes megfogalmazását is Aranynak köszönhessük, de az élet néha elrontja a dramaturgiát. Tóth Béla a szállóige eredetét kutatva „csak” a következő megoldásra bukkant az *Egressy Gábornak* utolsó előtti versszakában:

*Félre, kishitűek, félre! nem vezett el –
Élni fog nyelvében, élni művészettel,
Még soká e nemzet!*

Nyilvánvaló, mire gondol itt Arany, de mégsem ez a klasszikusan tömör ösformula. Pár éve Grétsy László találta meg a valódi forrást Kőváry László *Székelyhonról* című, 1842-ben Kolozsváron megjelent könyvében. Az Orbán Balázs remekművét sok mindenben előlegező kötetnek épp a háromszéki falucskáról, Laborfalváról (!) szóló fejezetében zengi a színművészet dicséretét imígyen a jeles történetíró: „[h]a bemegyünk egy fővárosba s látni akarjuk a nemzetet, színházát keressük fel. S itt előttünk áll a haza jelleme – művészete – divatja – irodalma – nemzetisége – társalgása – ízlése – erkölce – szokása – tudománya – festészete – hangszata – szavallása – műértősége – öltözetével st[b]. Itt veszi elő az utazó csínmérőit, mert együtt találá a nemzet öregit, ifjat,

hölgyeit, férjfiat, tudósát, művészt, előkelőit, polgárát st[b]. [...] Színészet által terjed a nyelv. **Nyelvében él a nemzet.** Legyen nálunk is országosan ápoltszínház, s nem fogják Erdélyt kerülni színész gyermekei.”

Ahol élek, még nem biztos, hogy ott az otthonom is. Világ és otthon dilemmáját Tamási Áron is körbejárja, amikor egyenesen ide futtatja ki szórakoztatóan bölcs regénytrilógiája végső megoldását. Ábel egy neoprotestáns néger templom spirituális istentiszteletén tanúja lesz a megigazulásnak. „Hamar odafurakodtam, s hát egy fiatal néger feküdt a földön, hányta és vetette magát, rúgott és kapálózott.

– Mi történt? – húztam meg egy négernek a karját.

– Most megy ki belőle az ördög – felelte.

[...] Még közelebb vergődtem tehát, hogy bármi történjék is, annak én biztos tanúja legyek. S amint úgy közelről néztem a kínban fetregő négert és az ő rettenetes arcát, amelyről csorgott a verejték, hirtelen az a másik gondolatom támadt, hogy maga az Isten vezetett ehhez az emberhez. Mert lám, itt a szemem előtt és borzasztó kínok között vetéli el az ördögöt, aki bizonyosan tévutakon hordozta eddig, és megakadályozta abban, hogy ennek a világnak a dolgaiban tisztán lásson. De ha most meg tud szabadulni az ártó és zűrzavaros gonosztól, akkor tisztán az Isten lelkével fog válaszolni minden feltett kérdésre.

Tehát tőle fogom megkérdezni, hogy mi célra vagyunk a világon!

[...] Már azt hittem, hogy sohasem fog kijönni, pedig tíz percnél többet nem várhattam; de akkor a barátai között jókedvűen és vidáman kilépett az ajtón.

Mindjárt odamentem hozzá, megfogtam a kezét, és azt mondtam, hogy jöjjön velem néhány lépést, mert valami fontos dolgot szeretnék kérdezni tőle. Nagyon barátságos volt, és szinte táncolva jött velem. Amikor néhány lépést csakugyan félrementünk, a vállára tettem a kezemet, mélyen a szemébe néztem, és azt mondtam neki:

– A maga lelke most tiszta; mondja meg tehát nekem, hogy mi célra vagyunk a világon?

A négernek megmerevedett egy pillanatra az arca, majd hirtelen kacagni kezdett, s kacagás közben folyton azt mondta:

– Furcsa, furcsa, furcsa.

Aztán ismét megmerevedett az arca, mélyen a szemembe nézett, és így szólt:

– **Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.**”

Nos, kössük össze Kőváry és Tamási két szép gondolatát: ha nyelvében él a nemzet, akkor az kell legyen a szellemi otthona.

„A sokrétegű nyelv a nemzetnek megteremtője, az irodalom pedig a nemzet önértelmezése” – írja egy helyütt a nemzet, nyelv, irodalom fogalmairól értekező Szegedy-Maszák Mihály. Innen már csak egy lépés, hogy visszataláljunk Aranyhoz. „Széchenyi lényegében megalkotni, kigondolni akart egy nemzetet – írja másutt –, Kölcseynek és utóbb az e szempontból az ő nyomába lépő, az epikai hitelnek jelentőséget tulajdonító Aranynek kétértelműbb volt az álláspontja: ők a hagyományt részben megteremtendőnek vélték, részben keresték.”

Keresni és megteremteni! Ez lett az olvasó, a versben gyönyörködni szerető magyar nemzet nagy szerencséje – tehetjük hozzá. Mert amikor keresték, és hát sajnos nemigen találták – akkor nekiálltak teremteni! Arany végső soron

ezért igyekezett létrehozni a hiányzó magyar-hun ősregéket és a lovagi eposzt, méghozzá olyan műttermelő tehetséggel és lenyűgöző művészi kvalitással, „epikai hitellel”, ami bőven kárpótol minket a soha nem létezett „eredetiért”. Remekművek tucatjait írta meg e keresés-teremtés jegyében, ráadásul úgy, hogy nemcsak a hazai tájat, de több ponton a tágabb világot is segítette közelebb hozni, otthonosabbá tenni olvasójának. A nyelvi leleményre való örök rácsodálkozás mellett felnőtt barangolásaim jó néhány otthonteremtő találkozását is így köszönhetem Arany Jánosnak.

A „homo kadicus”, mint emlékszünk rá, a puha diktatúra évtizedeiben háromévente válthatott ki legálisan „nyugati” fizetőeszközt és kereshette fel 30 napig az ún. kapitalista országokat. A szovjet birodalmi zóna nyugati sávjában azonban átlagos honpolgár számára a hetvenes évektől kezdve már csak a pénztárca szabott gátat a mozgásnak. Gótikáért, reneszánszért rajongó barátaimmal így időnként összeszedtünk annyi utazásra való, hogy meglátogathassuk Csehszlovákia bűbájos tájait, köztük egy alkalommal a német határ közelében húzó, nevezetesen cseh fürdővidéket. A fölkészülési módszer az volt, hogy a „csehszlovák kultúra” Tanács körüti (ma: Károly körút) boltjában igen olcsón megvásároltuk a legújabb „hrady a zamky” albumot, és abból kiválasztottuk a fölkeresendő szépségeket, pl. indulásnak mindjárt a teplai premontrei román kolostort. Tepla = ! – lám, még az iskolai orosztanulás sincs hiába: a folyócska „meleg” elnevezése magyarázza a város nevét, a hőforrásokra utalva, amelyek húsz-egynéhány kilométerrel északabbra, Karlovy Varyban már sok évszázada kínálnak enyhülést a gyomor-, bél-, epe- és májproblémákkal vagy különféle allergiákkal küszködőknek.

Bessenyei Jóska barátom, a Szapolyai-kort kiválóan ismerő történész a nyolcvanas évek elején több alkalommal kutatta a pozsonyi levéltárban a török elől elmenekülő egykori budai polgárok nyomait. Egy ilyen pozsonyi ösztöndíja hétvégéjén szállt föl mellém a vonatra, és miután kissé kesernyésen elröhögcséltünk a brünni főpályudvar telivér sztálinista mennyezetfreskóin, amelyek tán még ma is fenn hirdetik az öntudatos munkásság és a dolgozó parasztság örök (?) szövetségét, elpályáztunk az Érchegeység, Cheb (Eger), a gótikus ékszer-városka és Tepla irányába, a német határ felé.

Arany Jánossal azután először Loket várában találkoztunk, ahová a „népi eposzban” maga IV. Károly császár invitálja Toldi Miklóst:

*„Vadászat ez erdőn lesz napokig nálam,
Nézd, ama hegytetőn áll királyi váram.
A neve »Könyökvár«. (így jó ki magyarban),
Szívesen elvárlak ottan az udvarban.”*

[...]

*Toldi ama várat hagyta immár hátra,
S látta, hogy az épült meredek hegyháttra
Mely az Éger vízbe könyököl, és lábat
Vet neki tréfából, s karikát csináltat.*

Jól írja a költő: impozáns a loketi vár fekvése, ahogy sziklaháta kimagaslik az e ponton valóban majdhogynem szabályos körben visszaforduló Ohře (Eger)

follyó völgyéből – a „könyök” jelentésű név tehát találó (németül is Ellbogen). Amikor arra jártunk, a derekas erődítmény vastag falai között gracilis porcelán- és üvegkiállítás szórakoztatta a téli idényben gyéren szállingózó látogatókat. Majd következett Karlovy Vary, „Károlyfürdő” – Karlsbad a német világban –, és egy kis csalódás: a világhírű gyógyvíz majdhogynem ihatatlanul keserű... Bevallom, az erdélyi borvizek friss, pezsgően szénsavas, jó ízére számítottam – ehelyett a kénhidrogén gyanús illatával körítve a forró vízben oldott glaubersó (no meg még 33 egyéb ásványi anyag) kegyetlen keserősége fut szét a szájban, ha megszívjuk kissé a *Vřidlo* (Sprudel) forrás vizével megtöltött, jellegzetes szopókás porcelánpoharat...

Persze meg lehet szokni, no meg a gyógyulásért cserébe a medicina rossz íze olyan ár, amit a neolitikum óta nem sajnál megfizetni a belső nyavalyáktól gyötört emberfia. A profi vendéglátók ugyanakkor több évszázada gondoskodnak némi vigasztalásról is. Édes-keserű a becherovka, a Becher patikuscsalád állítólag angol eredetű likőrje, ám szintisztán édes minden ostyák királynője, a milliméter vastagságú, mégis csokival, vaníliával, nugátkrémmel töltött *oplatky*, a fürdőhelyek cukrászatának kerek, tányérformára sütött, négyszögletes dobozokban árusított, utolérhetetlen alkotása. A fürdőváros utcáskáin barangolva azután jön az újabb Arany-találkozás: emléktábla a Zámecký vrch (Várhegy utca) 4. számú házon, ahová nyolc nyáron át tért vissza az epebajjal küszködő és itt rá enyhet találó költő. Ivópoharai ma a nagyszalontai múzeum tárlójában sorakoznak egymás mellett.

De az otthonosság igazi élményét természetesen a pad adja meg, fönn az erdei sétányon, a neogót *Ecce Homo* kápolnácska mellett. Majdhogynem véletlenül bukkantunk rá a *Poštovní dvůr* (Postaudvar) barokk épülete mögött induló sárga jelzést követve. Miután a költő a reggeli sajtót a vén fogadóban átlapozta, innen sétált föl a dombnyeregbe, gondosan betartva nemcsak a vízívásra, hanem a testmozgásra vonatkozó fürdőorvosi tanácsokat is. Ez persze már nem az eredeti Arany-pad, hanem annak emlékműve, amelyet dr. Králik Lajos, a neves jogász 1906-ban faragtatott Peter Wolff karlsbadi kőművesmesterrel, pirmai homokkőből, természetesen pad alakúra...

A pad emlékét őrző emlékmű-padon a következő – a hagyomány szerint Aranyak tulajdonítható – sorok olvashatók:

*E helyt feledve bút, feledve bánatot, pihenj
S míg egy sóhajt hazádba nem repitsz,
tovább ne menj!*

Odatelepedtünk a finom, szecessziós körvonalú ülőalkalmatosságra, neki-vetettük hátunkat a kőbe vésett írásnak, és miközben hallgattuk a lombzúgást és a madárcsicsergést, elolvastuk a szarvasvadászat – Karlovy Vary alapító legendája – lendületes kalandját a *Toldi szerelme* Kilencedik énekéből:

*Fut a koszorús gím maga-halálából,
Követi ebfalka ina-szakadtából,
Míg a hegyi párkány legszélire érnek,
Hol meredek kőszál vet véget a térnek:*

*Onnan a mélységbe, hol zúg patak árja,
Veti gyors futtában le magát a pára,
S szörnyet hal a gránit fenekű siváron,
Utána ebekből lepotyog vagy három.*

*Károly s a vadászok, lejtón lekerülve,
Keresik a gúmet a völgyi sűrűbe',
Követve nagy bajjal ebeik szaglását,
Nézve is a sziklák torony-alkotását.
Zubogás egyszerre hallik olyanforma,
Mint ha valamely nagy rotyogó üst forma,
S tele az egész táj sűrű fehér gózzal,
Melyben a napfény is haloványan vész el.*

*Arrafelé tartván, terepély bikkfáknak
Tisztásán, a patak mentibe', mit látnak!
Vizet a sziklából forró-meleg árral
Törni elő, buzgó, hét ölnyi sugárral,
Tetején ez oszlop ragyogó virágba
Foszladoz és hull mint szomorúfüz ága,
Szikrázik a naptól, s patakba lefolyván,
Zöld, veres, meg barna kérget rak az alján.*

*Ezalatt a gúmet az ebek meglelték,
Vidám csaholással hirt adva jelenték;
De Károly a völgyet megszereté nagyon,
Lőn gondja utóbb, hogy neki nevet adjon:
Csatola még hozzá két falu határát,
S ahol a forró víz kilövi sugárát,
Emele ott fürdőt, telepíte várost
Az egész világnak gyűlőhelye már most.*

A következő versszakot a Felvidékről elszármazó tudós író, Szombathy Viktor is bemásolta pompás Csehszlovákia útikönyvének (kiadta a Panoráma 1973-ban) karlsbadi fejezetébe. E vallomásos sorok, akár egy posztmodern író időjátéka, megtörik az elbeszélés időrendjét, könnyedén átlépnek ötödfélszáz esztendő, és összekötik a költő korszakát azokkal a daliás időkkel, amelyeknek fényét mindenki másnál szebben tudta fölragyogtatni muzsikás verseiben:

*Ott, honnan a szarvas lezuhant a mélybe,
S hol a fürdő épült a forrás fölébe,
Ötszáz évvel utóbb – vagy igen, már többel,
Sokat ábrándozott egy beteg ősz ember;
Megáldotta vizét nagy jótéteményért;
Ha nem új életért, új élet-reményért,
S ha valaha célhoz bir jutni ez ének:
Köszöni e forrás csuda hévvizének.*

Célhoz jutott bizony, hiszen Toldi Miklós szerelmi viszontagságainak édes-bús-hősies történetét – egész életműve legnagyobb szabású alkotását – 1879-ben sikerrel befejezte Arany, elsősorban valóban a karlsbadi kúrák jótékony hatására visszatérő élet- és alkotókedvének köszönhetően. És új életreményt is adott a fürdőhely, még évekre, új korszakát nyitva meg a magyar lírának is a híres Kapcsos könyv lapjain. A Tepla folyó túloldalán, az Imperiál Fürdőszállóhoz vezető serpentin 1883-ban a magyar fürdővendégek egy impozáns, a város forrásainak szentelt fekete gránit obeliszket is állítottak, hálából gyógyulásukért. Derekas igyekezet – ám mi mégis úgy éreztük, az erdőbe rejtett Arany-pad több ennél. A köemlék és a vers együtt az idegenben váratlanul megélhető otthonosság varázsát nyújtja az erre vetődő magyar vándoroknak.

*

Sok évvel később újra a kezemben tartottam a *Toldi szerelme* Kilencedik énekét. Az Abruzzók középső vonulatának egyik sziklafalán álltam, a Majella-hegység szélső óriása, a Monte Morrone oldalában, egy sziklás kapaszkodó legfelső pontján. Hátam mögött kis kőépület tapadt a keskeny párkányra: a celsztinusok Szent Onofriusnak szentelt remetesége. Előttem pedig szélesen kitérült a sulmonai fennsík tág látóhatára!

A kötetet annál a jelenetnél kell fölűtni, ahol raholcai Kont Miklós, I. (Nagy) Lajos király hadvezére – Tót Lőrinc tárnokmester és szlavón bán fia, a későbbi nádor, erdélyi vajda, pohárnokmester, az Újlaki család őse – éppen ostromtornyot vezényel Sulmona falaihoz, hogy a Johanna nápolyi királynőt szolgáló zsoldoscsapatoktól elfoglalja. A magyar Anjou-király meggyilkolt öccse, András herceg halálát jött megbosszulni, de szíve mélyén vonzotta őt apja álma is: az egykor Dél-Itáliában trónt foglaló francia dinasztiaának a Duna partján is sikerrel nyomuló elsőszülötti fővonala kezébe visszaszerezni a Vezúv lábánál elterülő országot – ám közben megtartani a pannon táj gazdag tartományait is... Ez a valóban impozáns koncepció azonban élet és hatalom korabeli rendjében egyszerűen megvalósíthatatlan ábrándnak bizonyult: Visegrádról nem lehetett a *buongoverno* minimális igényei szerint sem igazgatni Apuliát vagy Calabriát... Alkirállyal, helytartóval lehet kísérletezni, de nincs a felvidéki és az erdélyi bányáknak az az aranya, amiből ennek katonai terhet tartósan finanszírozni lehetett volna. Egyszerűen túl sok volt az ellenérdekelt fél, élükön magával a pápasággal, amely ugyan elítélte András gyilkosait, de nem kívánta a gazdag és harcos magyar királyt legközelebbi déli szomszédjának.

A leírás, amit Arany a nápolyi hadjáratról adott, nem szigorúan forráskövető, kronológiai elvű történeti rekonstrukció, hanem – ahogy az eposzhoz írt bevezetőben is említi – bátran élt a művészi tömörítés eszközeivel. Miközben például szórakoztató hitelességgel megidézte a 14. századi várostromok technikai részleteit, a „nagy elbeszélés” során összevonta Nagy Lajos két nápolyi hadjáratát (1347, 1350). Eszerint miután a magyar király fogadja híveit L'Aquila várában, megszületik a döntés a dél felé vezető hegyi útvonal kulcspontjának elfoglalásáról:

*Míg Lajos ekképen Akvilában múlat
S vár vala olyan hírt, hogy elébb nyomulhat:*

*Kont, az előhaddal s a vitéz püspökkel,
Szulmona falait töri minden reggel.
Mert nem adá azt fel annak kapitánya;
Pedig a seregnek épen útját állja
Két hegyi nagy lánc közt beszorítva völgybe,
Nincs jobbra, se balra, hadi-járó tőle.*

A tájleírás természethűsége természetesen alárendelődik az elbeszélésnek – a valóságban elég széles a sulmonai medence, azért is olyan lelkesítően tág a rá nyíló kilátás a Morrone-hegy oldalából. De a várívás teljes arzenálját olyan, tudományosan is hiteles, részletgazdag leírásban találja Arany, hogy közvetlenül használni lehetne az iskolai oktatásban. A küzdelem bemutatását végül azzal a csúcsponttal zárja, hogy a vadul védekező sulmonai vitézek ugyan sikeresen felgyújtották a faltörő kossal (nála kecskebakkal) felszerelt ostromtoronyt, ám később: annak tetejéről a legvakmerőbb magyar lovagok, Szécsi Ivánnal az élen, már feljutottak a várfal tetejére.

*Falra szökött Iván, meg is állott rajta:
„Csak utánam, Ugrin! ide Lukács, Barta!”
Mennek is, Ivánkát megvédik azon túl,
Ki csupa sündisznó leve már a nyíltul.
S mint hangya, ha kettő vezet vagy három,
Foly be a magyarság a falon, a váron,
Közepette lángnak, fojtogató füstnek,
A torony ég: nem hagy senkit lenni restnek.*

*Mire a bakszerszám torony-alkotmánya
Annyira gyult, hogy nincs mód lépni reája
Odafent már jó kis csapat áll a bástyán;
Fehér lobogót tűz az olasz, ezt látván.
Mindjárt is a várnak kapuit feltárják,
Élteti az őrség magyarok királyát;
Kont bemegy, a várost hada megtapodja: –
Így nyílt meg e völgyben Lajosnak az útja.*

Mindezt tehát nem volt nehéz magam elé képzelni a sulmonai medencére letekintő Monte Morrone oldalából. Volt azonban külön oka annak, hogy a környező hegyeknek éppen erről a pontjáról idéztem fel Nagy Lajos itáliai hadjárata Arany-féle leírását: egy hajdani egyetemi óra felejthetetlen emléke.

Ma is magam előtt látom a jelenetet, amikor Gerics József – akkor még csak az ötvenes évei delén járó, „ifjú” docens, ám külsejében a legprofesszorosabb férfiú, akivel életemben valaha találkoztam, a nagyszerű középkorász, az ELTE és a PPKE későbbi professzora, az 1960-as évektől a kétezres évek elejéig az oklevéltan, a krónikakutatás, a középkori jogtörténet, a korai rendiség problémáinak egészen kivételes tudású kutatója és oktatója – belép a levéltár szakos hallgatók friss évfolyamának első oklevélolvasási órájára, újját magasba emeli és süvítő hangon megszólal: „Szittyá tar koponyákról turáni verejtek patakzott

a latin grammatika tanulmányozása során... De amit egy 11. századi diák meg tudott tanulni, azt egy 20. századi is meg tudja. Meg bizony! Meg bizony!! Majd meglátják, hogy meg bizony...!!!"

Döbönt zsibbadással meredtünk rá... Enyhén raccsolva kiabált, szemüvege mögül – akkor úgy láttuk – fenyegető tekintet villant felénk. Mindez persze humor volt, mint utóbb kiderült, sajátos szerepjáték, de arra igencsak alkalmas, hogy kis-sé „összekapjuk” magunkat, és persze bevezető volt ahhoz, ami a következő évek Gericz-óráin várt ránk. Nos, ezek egyikén kerített sort arra a témára, ami miatt én azután majd két és fél évtizeddel később, a kábító hőséggel, a többórás kapaszkodó fáradtságával dacolva, fölvergődtem a remetebarangot rejtő szerzetesi építményig. A pedagógiai feladat félelmetes kontrasztját talán azzal érzékeltethetem, hogy a professzor úrnak alighanem igencsak lesújtó véleménye lehetett a korabeli magyar ifjúságról, a hetvenes évek vége felé a hippi-„feeling” szocialista imitációjára vágyakozó figurákról, akiknek persze nem adatott meg a „Let’s go to San Francisco”, legfeljebb az autostop a Balcsira... ám a *Hair* dallamait meghallgathatták egy körüti moziban, irigyelhették a Central Park zöldjén színes, virágos ruhákban vonagló nyugati kortársikat, fülükben pedig ott csenghetett a „When the moon is in the seventh house / And Jupiter aligns with Mars...” ...

*Fénylő hold, lesz majd egy új idő!
Mikor a Jupiter a Marssal együtt áll!
A harc és minden rossz felhő elszáll
S helyére a szeretet áll!
Ez lesz a Vízöntő, az új korszak hajnala,
A vízöntő korszaka!!!!!!
Aquariu-u-u-uuuuUUUUUUUUS
AQUARIUS!!!!!!!!!!*

(James Rado / Gerome Ragni – ford. Gyenge Álmos)

Nos, Gericz tanár úr az efféle életérzéssel telített ifjú kollégáknak próbálta elmagyarázni azt a bonyolult lélektani helyzetet, hogy mit jelentett a 13. században évtizedeket eltölteni egy remetebarangban, súlyosan aszketikus lelki-gyakorlatok közepette, állandóan böjtölve, imádkozva, a fizikai és a szellemi energiák legvégső megfeszítésével törekedve arra, hogy a test legnyomorúságosabb igényei ne kísértsék bűnnel a lelket, ne akadályozzák azt az örök fény felé törekvésben... Ahogy Scitovszky János pécsi püspök, a szépművészetek, bölcsészet és hittudomány tanára írta *Szentek élete* című, Pécsen 1844-ben megjelent munkájában Pietro Angelerio (másként Pietro da Morrone) életút-járól: „Akkor hajlamot érezvén a remete életre, egy vadon hegyre vonult, hol magának a kősziklában szűk és alacsony barlangot készített. [...] Élni úgy törekedett, mint élt keresztelő szent János. Testén szőrövet viselt s vaslánczot. Keveset aludt s pedig a földön, kő vagy tuskó levén fejalja. Húst soha nem evett, bort is csak ritkán ivott. Vasárnapot kivéve mindennap böjtölt. A nap és éj nagy részét imádságban és istenes dolgok fölötti elmélkedésben tölté, s ha imádkozni, olvasni megszűnt, kézimunkával vagy könyvek leírásával foglalkodott, nehogy valamikor henyélné. Szóval, mindenképp sanyargatta testét, engedelmessé teendő azt lelkének.”

De nem kevésbé bonyolult volt az a lélektani és nagypolitikai helyzet, amit ezt követően magyarázott el a tanár úr. IV. Miklós pápa halála (1294) után két hosszú esztendő sem volt elegendő arra, hogy a római anyaszentegyház kardinálisainak a hatalmi érdekek kölcsönös sakkban tartásától megbénított konklávéja képes legyen új egyházfőt választani – mire váratlan ötlettől vezérelve, a bíborosok beleegyeztek abba, hogy egy jámborságáról nevezetes remete fejére tegyék a hármastiarát. Péter életszentségének hírnevéről ezt írja Scitovszky: „És mind e mellett sokan találkoztak, kik kérték Pétert, fogadná el őket tanítványainak. Eleinte vonakodott ugyan; később mégis engedett kérelmeknek, s így számos remete egyesült, kik fölvigyázása alatt magányos s töredelmes életet viseltek s későbbben coelestinusoknak nevezettek, minekutána tudniillik szerzőjük pápa Ión s Coelestinusnak nevezette magát.” Péter tehát pápa lett, de természetesen halvány fogalma sem volt a világpolitika elemi fejleményeiről, amelyeknek pedig azonnal egyik főszereplőjévé vált, és a világegyház vezetésének elképesztően bonyolult jogi és adminisztratív mechanizmusáról sem, amelyet pedig működtetnie kellett volna... Ráadásul teljességgel hiányoztak belőle azok a vezetői és diplomata tulajdonságok, amelyek nélkülözhetetlenek az uralkodói szerep sikeres eljátszásához.

Ma is emlékszem, ahogy az órán megállt az idő, és Geric tanár úr ihletett előadása a tanulóifjúságot egyszer csak visszarepítette 1296 őszének-telének Itáliájába. Megsejtettük a remete egész addigi életeszménye összeomlásában rejlő tragikumot, annak lélektani abszurdumát, amire kényszeríteni akarták – és így azt is, hogy V. Celesztin (a tanár úr persze szigorúan Cölesztinnek ejtette a nevet!) pár hónap után miért is tette le méltósága elviselhetetlennek érzett terhét. II. (Sánta) Károly hiába mesterkedett, hogy a naiv öregembert a maga céljaira fölhasználja, bár annak világtörténelmi következményei lettek, hogy a francia származású nápolyi király sugalmazására kinevezett új bíborosok mind franciák lévén, az ő döntésükkel került át egy évtizeddel később a pápaság székhelye Avignonba – közel egy évszázadra anarchiába döntve Itália középső tájait. Közvetlenül elsősorban Benedetto Gaetani bíboros húzott hasznát V. Celesztin kudarcából, mert az erőviszonyok elbillenése folytán az új konklávé őt választotta pápának VIII. Bonifác néven – ám szembekerült a fölemelkedő francia királysággal, és végül belebukott a hatalmi játszmába. Közben a lemondott Pietro Celestino igyekezett visszajutni kedvelt barlangjába, ám hiába szökött haza, hamarosan elfogták és házi őrizetben tartották, mert Bonifác attól tartott, ellenségei kijátszhatnák vele szemben a tehetetlen öreget. Geric tanár úr keserű humorral idézte fel a fumonei vár foglyának önironikus megjegyzését – Scitovszkytól idézem a magyar fordítást: „Péter, te csak egy kis czellát kívántál, az megadatott most neked...” Egy év nem telt bele, és a sokat szenvedett fogoly végső búcsút vett a földi világtól.

Dante is találkozott V. Celesztinnel az *Isteni színjáték* Poklának harmadik énekében:

*„Miután ráismertem némelyikre,
megláttam árnyát annak is, aki
a »nagy lemondást« tette gyávaságból.”*
(Nádasdy Ádám fordítása)

A firenzei költő-politikus eszerint elítélte a remete pápát, hiszen visszavonulásával ellenségének, VIII. Bonifácnak nyitott utat a hatalmi harcban. Így beszél hát róla:

„azonnal megértettem, hogy ez itt
a hitványak raja, kiket se Isten,
se Isten gyűlölői nem szeretnek.”
(Nádasdy Ádám fordítása)

De Gerics tanár úr óvott minket attól, hogy végső értékelésként Dante véleményét fogadjuk el. Azt tartotta fontosnak, hogy a *homo religiosus* eredeti lélektani beállítottságát és így a durva környezetváltozásból fakadó tragédiáját megértsük, mert ez áll a legtávolabb a modern ember mentalitásától. Arra azután, hogy a megértésben milyen értékes segítség lehet a találkozás a hely szellemével, akkor döbbsentem rá, amikor az itáliai magyar emlékeket bemutató albumon dolgozva eljutottam a sulmonai temetőbe, az első világháború során olasz hadifogságba került és itt elhunyt magyar katonák síremlékéhez. A magasba törő, nemes vonalú obeliszk mellől odalátni a Monte Morrone monumentális oldalfalára, ahol a középtájon megbúvó remeteséget a 4. századi görög anakoréta, Onnophrisz (olaszosan Sant’Onofrio) tiszteletére szentelték. És amikor fölmásztam oda és megláttam a barlang-odút, Péter önsanyargatásának évtizedeken át otthonát, a diák végre pontosan megértette a két és fél évtizeddel korábbi szemináriumi óra tanári magyarázatát.

Hamarosan újra eljutottam Sulmonába, mert az olaszországi magyar külképviseletek állandó kapcsolatban állnak a közeli Capestrano önkormányzatával – a búbajos hegyi városka azért kedves a magyar szívnek, mert itt született a törökverő franciskánus, János testvér, a nándorfehérvári győzelem osztályosa. A második sulmonai sziklamászásakor pedig már a kezemben szorongattam az Arany-kötetet, mert összetalálkoztam a két emlék: V. Celesztin kálváriájának a hajdani Gerics-órán megismert históriája és Nagy Lajos itáliai hadjáratának a *Toldi szerelmében* megénekelt, itteni kalandja.

Arany tehát, újra Arany. Ha olyan tájra vetődik a magyar ember, amelyről Arany János szavai szólnak, mintha máris kicsit több köze lenne hozzá – még nem otthon, de már nem idegen.

Dérczy Péter

1967, amikor másodikos gimnazista voltam, megjelent az *Üvöltés – Vallomások a beat nemzedékről* című antológia a Modern Könyvtár sorozatban, elhagyott a Bette Davis-szemű csajom, de amúgy is borús kamaszlélekkel botorkáltam Ady Endre („Észak-fok, titok, idegenség, / Lidérces, messze fény”, meg egyéb frászkarikák) és Ferlinghetti, Corso meg Ginsberg között („Láttam nemzedékem legjobb elméit az örület romjaiban...”, és más finomságok). Nem tudom már, hogy történt – elkezdtük Aranyt a tantervben? –, de valahogy a kezembe került Arany *A tölgyek alatt*-ja, és meg voltam döbbenve. Persze túl voltam már akkor

a *Toldin* meg a szerelmén meg az estéjén is, de a borús kamaszlélek erre nem volt annyira elszánt. De azok a sorok – „Zöld lomb közein / »Áttörve« az égbolt / S a rét mezein / Vegyül árny- és fényfolt.” – egészen elképesztettek, hogy néhány szóval milyen hangulatot lehet teremteni, hogy ugyan verset olvasok, de mintha festményt is néznék egyszerre. S ami igazán szembetűnő és egyúttal letaglózó volt, hogy a vers, akkor, nekem, azt súgta, hogy ilyen egyszerűen, nem hangosan, keresetlen szavakkal, mintha csak a haveromnak mesélném, mi történt tegnap, szóval ilyen hétköznapián, mégis nagy erővel lehet beszélni, és ezt most is hangsúlyoznám, anélkül hogy ordítanánk, avagy egónk fenségébe vetett hittel prédikálnánk. Persze utánamentem ennek a versnek, s persze eljutottam a *Kapcsos* könyvig és az *Őszikéig*, s persze belebotlottam az *Intésbe*: „Szólj erővel, és nevezd meg / Ön-nevén a gyermeket; / Szólj gyöngéden, hol az illik, – / S ne keríts nagy feneket. // Olykor egy-két szó is jobban / Helyre üti a szeget, / Mint az olyan, ki beléhord / Földet, poklot és eget, / S ordít, amíg elreked.” És aztán még az is meglepett, hogy a bravúros rímelésekbe a humor is mennyire belefér, legalábbis én, akkor, így értékeltem a *Tengerihántásnak* azt a két sorát, mely megkockáztatja ezt a rímet: „Ködös őszre vált az idő azonban, / Török is már a tengerit Adonyban;”. Egyszóval, azt láttam, borús kamaszlélekkel, hogy modern verset másképp is lehet írni, s valamiért ez megnyugtató. Még sokáig olvastam ordító stb. verseket, ott vacakoltam a magyar neoavantgárd környékén, de már egyre kedvetlenebbül. Ma úgy mondanám, Arany megváltoztatta a költészetről való gondolkodásmódomat, de akkor ez csak egy homályos sejtés volt.

Azt azonban a mai napig nem értem, hogy egy kamasz és egy, már az elmúlásra készülődő idős ember végül is hogyan találhatott egymásra. Bár talán a borús kamaszlélektől nem idegen ez utóbbi, de még akkor is furcsa. De kétségtelen, hogy elkezdtem úgy tekinteni az idős Aranyra (édes Istenem, ma már idősebb vagyok, mint ő, amikor meghalt), mintha a nagyapám lenne, egy csendes, de erős, okos, megbízható, a dolgokat, ha kell, elsimító, érzékeny, megértő férfi, akihez lehet fordulni, ha baj van. Aki, ahogy a *Vándor cipóban* írja, „Lettem suhancból nagyapó”. Ezt a sort nyilván ma már sokkal pontosabban értem, de most is benne van az, amit akkor éreztem: suhancként bármikor hazamehetek nagyapóhoz, és nem lesz probléma.

Az ágyamhoz közel van az a polc, ahol Arany könyvei vannak, néha évekig nem olvasok bele egyikbe sem, aztán időnként előkapom az *Öreg pincért* és társait, s akkor megint mintha hazatérnék, otthonra találnék. Feltéve persze, hogy van még haza és otthon.

Ekler Andrea

Mindig úgy képzeltem (amikor még azt hittem, az olvasás mindenki számára olyan, mint a levegővétel), hogy kétféle magyar ember létezik: aki azonnal Arany János bűvkörébe kerül, és akinek meg kell küzdenie ezért az ajándékért. Én az utóbbiak közé tartozom.

Arany János számomra elsősorban a barátságot jelenti. Középiskolás koromban rajongtam Petőfi Sándorért, s bármilyen hihetetlen, a legjobb bará-

tom pedig Arany Jánosért. Természetesen levelezésük mintájára magunk is levelezésbe kezdtünk, elsajátítva nyelvi játékaikat is. Levélváltásaink viszonylag gyorsan abbamaradtak (egymás mellett ültünk az iskolában), ugyanakkor egyre mélyebbre ástunk a két szerző műveiben. Alkotásaik az önismeret újabb és újabb lépcsőfokaira is segítettek minket. Sokat tanultunk tőlük a feltétel nélküli barátságról. Ugyanakkor tudtuk, éreztük, hogy valójában mindketten végtelenül magányosak voltak, tágabb értelemben, hogy az egzisztenciális magány nem felszámolható. A barátság ennek tudatában nem semmisül meg, sőt, az egymás megismerését követő kölcsönös tisztelet, szeretet által különleges adománnyá, kinccsé válik.

Az olvasók könnyedén jutnak el a költők, illetve műveik iránti rajongásig, azonban nehezen képesek fenntartani a rajongás alapját jelentő izgalmat, a megértés során új megfajtott titokra lelve. Arany János számomra a végtelen titokzatosság. Nem csupán nyelvi, poétikai szempontból. Inkább kettősségből eredően. Költészetében ott rezeget Tóth Árpád, Juhász Gyula finom érzékenysége, melankóliája, ott szövi hálóját Weöres Sándor és Pilinszky János filozofikussága, univerzalitásigénye, ott forrong Byron és Petőfi Sándor kirobbanó küzdelme, polgárpukkasztása, és ott feszül József Attila az emberi élet ontológiai kérdéseivel szembesítő nyers ereje. Németh László találóan fogalmaz *Arany János* című tanulmányában: „Most, hogy magának ír egy kapcsos könyvbe, melyet soha senkinek sem szándékozik megmutatni, megint tud írni, de magának is csak kétféleképpen. Eltagadva magát személyes lírájában s leleplezve állapotlírájában: a balladában. Ugyanaz a kettősség, melyre az Arisztóphanész-fordítás is figyelmeztet. Kettősség, amelyet talán nem is ő maga, hanem kicsiny hazája mért a nagy géniuszra, büntetésül, hogy nagynak született.”

Arany János számomra az európaiság, a világirodalom is. Horatius, Ariosto, Shakespeare, Goethe, Burns, Byron és mások sorai az ő interpretációjában, az ő hangján szólnak az olvasóhoz, megőrizve az alkotások szerzőinek hangját is. Arany János fordításaira mértékletesség jellemző. Ízlésesen eltalálja a mértéket egy-egy szerző stílusának megidézése és saját alkotói személyiségének megjelenítése között. Arany János fordításainak lényege olvasatomban a közös nyelv teremtése.

Nem utolsósorban, Arany János számomra a magyar nyelv öröksége is. Ahogy Szerb Antal és Kosztolányi Dezső is megállapította, Arany János maga a magyar nyelv. Képes a sallangmentes alkotásra, tömörítésre, mert nem birtokolja, hanem ismeri és szereti a magyar nyelvet. Költői nyelvében összegződnék az idők és a terek, a személyes és az univerzális.

„Nem mindig ember, aki sorsot intéz;
Gyakran a bölcs is eszköz, pusztá báb;
S midőn lefáradt az erőtlen kéz,
A végzet tengelye harsog tovább;
Csüggedve olykor hagyja lomha gépül
Magát sodorni az ember fia;
De majd, ha eszmél s öntudatra épül,
Feltűnik egy magasb hármónia.”

(Arany János: *Magányban*)

Fűzfa Balázs

Arany János – talán közhelyesen, de pontosan szólva – a világ legnagyobb költője. Nincs szó ugyanis arra a poétikai radikalizmusra, melyet – olykor el-lentétben a saját elméleti írásaiban kifejtettekkel – véghez vitt irodalmunkban, ha tetszik, „Gondoltam fenét!”-alapon. Őutána nem lehet ugyanúgy verset írni magyarul, mint előtte, s utána nem lehet a hétköznapokban sem ugyanúgy használni a magyar nyelvet, mint korábban. Ahogy Babits mondja: „Nem ma-gyarul írt, hanem aranyul”. Újrataníjtja nekünk a nyelvet. Ezért a legnagyobb. Tőle mindig a megértésre kapunk esélyt.

Halmi Tamás

Vajakolás

Nem szépirodalom
inkább ép irgalom
ahogy erényből és arányból
a vers valót vajákol

több se kell hogy a gyarló
hitből kitessek
– gyöngyből a kagyló –
a hitelesség:

mondén peres szívünket
s minden peres szavunkat
ím Arany János ma
színarannyá mossa

Hegyi Zoltán Imre

Arany hazaballag. Miután a színészetért otthagyta az iskolát – s az álomért, mely-ben édesanyját halva látta, otthagyta a színészetet. Nem mesélem, hogyan: Bo-lond Istókjában ő maga elmesélte. 1836-ban Arany elindul gyalog Szalontára, ifjú ember, kudarcokkal a vállán. A legenda szerint a kézíratait – teljes irodalmi ifjúko-rát a tűzre veti ekkor. Leszámol magában a szereppel. A kultúracsináló szerepével. Számomra ez a legrokonabb vonása, ez a zsenyéit megsemmisítő távolodás.

Mert én is elköszöntem a szavak fűzésétől egykor, az önpusztítástól, ami a szavak fehér papírra csalogatásával jár – azt hittem akkor, hogy enélkül nincs hite. Az életet választottam, ahogy ő az aljegyző állásával a hétköznapot, a (kis)polgári létet a nagyközségben; ugyanígy menekültem polgári foglalkozá-

sokba az úgymond „költőszerep” elől én is. És kidobtam mindent, ami egykor lélegezni feszített.

Arany költészete nem kamasz-láz. Az érett férfikor mellékterméke, munka mellett úzótt szenvedély, egy életen át. Számomra ez a legfontosabb: hogy a legszebb szavú magyar költő mindezt mintegy mellékesen tette a legfontosabbá. Hogy lehet így életnek és szónak hitele.

Arany hazaballag és hobbiból költ. Lopott időben éli a neki legfontosabbat – hozzám ez áll legközelebb a szalontai mester létéből: hogy napi tízórai hivatali munka mellett is megírható egy Toldi. Hogy a későn érő, önmagát pályája folyamán verseiben is szoros gyepión tartó költő hitele nem függ attól, milyen szolgálatokra függeszti magát. A szó szólni akar, a költő meghallja és leírja. Sort sor alá tapogatva. Hogy ez valójában ennyire egyszerű.

Húvösvölgyi Ildikó

Arany asszonyok! – ezzel a címmel készül új pódium-estem, melyet novemberben mutatunk be Elek Szilvia zongoraművésznővel.

Sosem gondoltam volna, hogy ez a puritán, szemérmes és kifejezetten monogám Arany János ennyit tud a női lélek rejtelméről!

A kislánykortól egészen a bűnös és büntelen öregkorig tart majd a „zenés asszonyfelmutatás”.

Iancu Laura

Balladák földjén születtem. Balladahőseit rokonaimnak éreztem. Így érzek ma is. És nyelvtemetők földjén születtem – én balga, volt, hogy szívemben helyet adtam efféle gondolatnak is. Óh, igen, félek ma is, de félelmemben is hiszem, hogy Arany feltámasztotta nyelvünket, valamiképpen úgy, ahogy Krisztus az emberi nemet. (Ne ródd fel, Isten, bűnül, nem találok az igaz szavakat!) Halhatatlanná tette. Nem úgy örök, mint a balladákban a szenvedés, hanem mint az őszikékben a szívverés. Egyszerre dobogja az örökkévalóságra utalt mulandóságot és a kinek üres, kinek bőséges megérkezést. Bevégzést járó kattogásnak is mondható e nyelvlegzés. Nemde a nyelv fogadja s bocsátja el az embert?! Minket, magyarokat: Aranynyelv.

Isztray Botond

Ahol a magasság mélység. Az az igazság, hogy Arany János művét nem tanulmányoztam elég alaposan és mélyen. Ám nem vagyok irodalomtudós, iroda(l)már, literátus ember, s ez bizonyos kellemetlen függőségektől, feltételektől mentesít. De kötelez is: a költővel való találkozáásra. Igen: Toldi,

a balladák, őszikék, de mégis... Művészetét az 1960-as években kiadott Aranykönyvtár révén ismertem meg. Profánul szólva: a költészet Aranycsapatába csak Madách (ő azért kerül ide, mert génuszát nem tudom elhelyezni; nem úgy, mint Lukács, a Legnagyobb Magyar Filozófus és Népbiztos: a negyvenes évek végén betiltatta *Az ember tragédiája* előadását), József Attila, Petőfi, Ady, Weöres után válogattam be, holtversenyben Vörösmartyval, Csokonaival, Berzsenyivel. Tehát Arany művét nem tanulmányoztam, nem ismertem (ismerem) elég mélyen, ezért nyugodalmas távolságban állt tőlem. De mostanság változás történt (talán a kor teszi – mindkét értelmében): a távolságot feszültség hatja át, szembeszegül a távolsággal, és az Arany János-i forma a szimbólum jelentőségére kezd szert tenni, vagyis magam is Arany jeleinek jelzettjévé kezdek válni. Furcsán, paradoxul hangozhat: ezt a változást Mikszáth Kálmán (újra) felfedezése okozta, azé a Mikszáthé, akinek megrendítő írói nagysága legfeljebb Flaubert-ével mérhető. Néha úgy érzem, hogy Arany János XIX. századi reinkarnációja Pongrácz grófnak, Görgey uramnak, aki balszerencséjére abban (ebben) a korban volt kénytelen poétaként újrászületni.

Szemjon Frank egy helyt azt mondja, hogy a történelem olyan szimbólum, amely az emberi szellem teljes, idő fölötti lényegét fejezi ki. A konkrét idő fölötti az időbelinek s az időn kívüli általánosnak az egysége. És ugyanígy: egy adott személy egységes arculata az élettörténet egészén keresztül válik láthatóvá. Minden élő és halott társunk, minden élet-mű (hisz minden élet életmű) szimbólumként tesz szert jelentőségre lelkünkben, mert a szimbólum a felejtés-emlékezés drámája az emlékezés túlsúlyával. Alekszej Loszev szavaival: a mítosz (a kibontott, történő szimbólum) a szavakba öntött csodás személyes történelem. Ha valakit ki akarok emelni a felejtésből, akkor az emlékezés többlépcsős folyamatában szimbólumaim terébe kell emelnem és tartanom – egészen a végső találkozásig. Tehát Arany Jánosnak az én szimbólumommmá kell válnia.

Ezért szükséges kitérni a szimbólum rövid elemzésére. Mindannyian a felejtés diabolikus-büntető világában élünk. A megművelt földek helyén, a lakatlan pusztán ragadozó farkasok farkái vonyanak. Így hát vegyük igénybe néhány mester tanítását.

A szimbólumban – mondja Alexej Loszev – az „eszme” újat hoz a „képbe”, a „kép” újat, sosemvoltat hoz az „eszmébe”, és az „eszme” nemcsak egyszerűen a „képiséggel” azonosul, hanem a „kép” és az „eszme” azonosságával, mint ahogyan a „kép” sem egyszerűen csak az elvont „eszmével”, hanem az „eszme” és a „kép” azonosságával azonosul. Vagyis a megnyilatkozásban áthatás van, a meg nem nyilatkozó és megnyilatkozása, csend és hang egymásban vannak. A mondó, a mondás, a mondott, miként szellem-lélek-test az azonosuló, történő Egységben, azonosság és nem azonosság azonosságában, az Élőben, akinek-aminek szimbólumaként Istent nevezünk meg. Nem én, nem te: Ó. Ahogy Lao-ce tanítja: a neve nincs és a neve van közössége. Csoda. Csodától csodára nyíló titkos kapu. Mozdulatlan vándorlás és vándorló mozdulatlanság, aktív passzivitás és passzív aktivitás teremtő játéka.

Eszme és tárgy között – folytatja Loszev – itt nem egyszerűen csak értelmi, hanem tárgyi, reális azonosság is van. Minden organizmus szimbolikus. Miért? Mert nem jelent semmi olyat, ami nem önmaga lenne. Az élet a maga természete szerint szimbolikus, mert az, ahogyan élünk, mi magunk vagyunk. A szín-

ház allegorikus, de az istentisztelet szimbolikus. Az a tárgy, amely szimbólum-má és intelligenciává alakult, már mítosz. A mítosz olyan költői elidegenedés, amelyik mint tárgy adott. Képzeljük el, hogy a költői valódi valóság, hogy rajta kívül nincs semmiféle valóság, vagyis nem a költői valóságot vezetjük vissza a hétköznapi tényekre, hanem ezeket értjük úgy, mint költői valóságot – és akkor csodás valóságot, csodát kapunk. A művészi alkotás a csodás érzékelhetőségének testi és tényekben adott alkotása. A mítosz viszont magának a csodásnak mint reális ténynek, nem pedig valamilyen intelligens modifikációnak a testi és tényekben adott alkotása. A mítosz, s magva, a szimbólum az ember általános, nagyon egyszerű, reflexiót megelőző, intuitív kölcsönhatása a tárgyakkal. Szent primitivitás a szó szó szerinti értelmében. S egyszersmind praxis, dinamika.

A fentiek alapján érthető, hogy mítoszomlás, a zsugorodó lét idején a művészi formaalkotás miért önállósodik. De az ilyen formaalkotás nem lehet több a fájdalom, a kétségbeesés szimbólumánál (vagy éppen a nihilizmus szárnalmas dokumentuma, dekonstruktív eltörlése az embernek), feloldhatatlan ellentmondást hordoz, hiszen az egyéniség személyes dimenziója, ami voltaképpen a közösség, megmarad potenciálisnak. S ez a lehetőség a kultúrában, a kultúra romjain nem aktualizálható. Marad a kulturális, majd kulturálatlan bohóckodás.

Loszev gondolatai nyilvánvalóan a keresztény atyák ama hitvallásában gyökereznek, ami szerint „az összes teremtmény, mely az érzékek számára hozzáférhető, a szent dolgok jele”. Az atyák számára a szimbólum kulcs a szentséghez. Mert az Isten teremtette világ „szimbolikussága” ontológiájához tartozik, hiszen a szimbólum nemcsak a valóság felfogásainak és megértésének lehetséges módja, nem csupán a megismerés eszköze, hanem részesedés is – magyarázza Alexander Schmemmann. A keresztény szentség abszolút újdonsága nem a végletes diszkontinuitás, hanem a beteljesítés alapján értendő. Itt a megismerés a részesüléstől függ – vagyis a valóság „epifániájával” való élő találkozástól, a belépéstől abba az „epifániába”, ami a szimbólum. Ha az „A” a „B”, akkor ez azt jelenti, hogy az „A” egésze kifejezi, bemutatja és megjeleníti a „B”-nek (habár nem szükségképpen a „B” egészének) a „realitását”, anélkül azonban, hogy elveszítené saját ontologikus realitását, anélkül hogy feloldódna a másik „res”-ben. A szimbólum efféle magyarázatának egyik legmélyebb szimbóluma Jézus színeváltozása. Megértése elengedhetetlen feltétele a költői lakozásnak a földön: a láthatatlan örök ragyogása – színek lajtorjája – a láthatatlan örök ragyogása. Ilyen a rejtőzködő kifejezés dialektikája. A racionális és diszkurzív megismerésre redukált megismerés folytonossági rést generál. A szimbólum ekkor már csak megismerés valamiről, de nem az ismerete valaminek.

Mondják, hogy a szomjúság a víz bizonyítéka. De kiterjesztve mondhatjuk, hogy minden vágyunk a vágyott bizonyítéka. Még a vágy maga is a vágy egyféle „valóságának” a bizonyítéka. Ez csak úgy lehetséges, ha a vágy a vágyott részesülő jele. A víz a szomjúság teremtője. És a költőt parafrázálva: egyél, igyál, ölelj, de a mindenséggel mérd magad. A vágy a vágyottból részesülve folyton kielégülésre tör, s a helyes vágy törekvése nem hiábavaló. A vágy ekkor élő szimbólum, növekvő, azonosuló lét, emlékezés az Egészre. A mindenséggel mérd magad! Ámde itt van a vágy vágya, a vágyrajárás. Nos, ez a lét szimboli-

kus struktúrájában a diabolikus, az énmámor, a halálba, a nincsbe vivő sóvárgás. Ez a sóvárgás a differenciálódást nem kérdező, a diszkurzivitást, másképpen az ellentmondást az Egész életébe be nem vonó, rá igent mondás jele. Az Enyém mámor. Minden civilizáció jele, halálos jel. De még ez a halálos jel is éltet, nemet mond a nemet mondásra. Ez a Sátán missziója. A teremtésnek az ördög is játékos. Az elvesztés nem veszíthet. Csak az ember veszíthet.

Itt az ideje rátérnem Arany János nekem küldött – már tudjuk – szimbolikus üzenetére. De előtte, lezárásként, talán nem haszontalan Tábor Béla néhány gondolatát felidézni. Az egy pontba gyűjtés aktusa a szimbólum. A szimbólum mindig egészet tesz láthatóvá. Sőt: az Egészet. Minden szimbólum tautozófikus. Jel, amelynek transzparenciája van. Jel, amely átengedi magán az egészet. Az igazságot kifejező (és magában rejtő, az igazságot rejtettségében kifejező) jel. Identifikációs drámát sűrít magába. Igaz az, amit magam teremtek mint a lét egészéhez való viszonyom egyik aspektusát. A rejtett együttregzése a kimondottal. Az egészből nem kiszakított, izolált rész, végtelen áramlás, távolodás-közeledés drámája és elnyugvása a kezdetben. Ez az igaz beszéd feltétele, alapja. Az igaz beszéd a Szép.

Most hát szólaljon meg Arany János. Az én Arany Jánosom. Aki a következőket teszi számomra láthatóvá, s rejtli el egyben. Komolyan játszik velünk, mint minden jelentős élet, alkotás, élet-mű:

Ki nékem álmaimban
Gyakorta megjelensz,
Korán elhunyt barátom,
Van-é jel síri fádon,
Mutatni, hol pihensz?

De nyugszik immár csendes rög alatt,
Nem bántja többé az „Egy gondolat”.

Gyakran, ha az ég behunyta már szemét,
Gyakran érzem lobogni szellemét.

Szobámba leng az a nyílt ablakon,
Meg-megsimítja forró homlokom.

Hallom suhogni könnyü lépteit
És önfeledve ajkam szól: te itt?...

S döbbenve ismerek fel rajzomon
Egy-egy vonást, mit szellemujja von.

„Övé! kiáltom, itt, ez itt övé:
A szín erős, nem illik együvé.”

És áldom azt a láthatatlan kezet...
Múllass velem soká, szelíd emlékezet!

A kormány a helyén van. Csapataink harcban állnak. Valóban? Sétál az Akadémia kedvrontó, banális folyosóin, s magában is csak halkán kérdezi: ezek mit szarakodnak? Pedig még mit sem hallott az ősrobbanásról, két fekete lyuk könnyfakasztó találkozásáról százmillió fényévnnyire. Az individualista-kollektivistá ellenmítosz (bár nem mítosznak, hanem tudománynak mondja magát) fattyai eme burjánzó képzelgések. Miből születnek? Az Egy lét (pontosabban a lét-nemlét) elhazudásából. Miből születik a hazugság? Az igazság megtagadásából. Hogy lehet ez? A kérdés kivezetne témánkból. Elégedjünk meg ezzel a buddhista tétellel: szamszára és nirvána egy – de csak a nirvána felől.

Az emberi öltőt nagy feledékenység
Elnyeli, mint tenger;
Csak kettő marad fenn az emlékezetben:
Der Denker und Henker.

Valami zajlik, nagy a zaj. Mintha valami összeomlana. De nem: új honalapítás zajlik Nagyszalontán. Polgári egyletek; szabadság, egyenlőség, testvériség; Republik; részvények. A félféudális hon civilizálódik. Der Denker und Henker.

Mire az óra egyet üt:
Üres a híd, – csend mindenütt.

A hidakon már senki se jár. Rója az Akadémia folyosóit, és dacosan suttog:

De legyenek, ha veszni sorsa,
Hunyó nép között Osszián
Inkább, hogysesem *dalok korcsa*
Közönyös harmóniám!

Mégis – mondja Vojtina – meg kellene ezt az egészet érteni. Valami magyarázat kéne, valami magyarázat. Nos jó, tegyük át prózára. Tördeljük.

Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak... Minden hazugság, földön, ami szép: csontváz, ijesztő a valódi kép. Azt vérrel, hússal ékesíteni: jer, jer költő!... hazudva isteni! Itt a különbség: hogy a látszatot, igaz nélkül meg nem csinálható. Csakhogy nem ami rész szerint igaz, olyan kell, mi egészben s mindig az. Felszíne tükör, és abban, miképp tündéri álom, az előbbi kép tisztára mosdva, felfordítva ring, mint lenge kárpit, a merő fal ing... Az ábrándos lélek hullámba mélyed. Nem a való: annak égi mása. Ez önmagánál szebb, dicsőbb természet, egyszóval: a költészet. Idea: eszme. Nem szó, nem modor: azt hát fejezze ki vers, kép, szobor. Jobb, hogy találva ő van és kora. Jelennek ír, ki a jelenben él, mondom, közöttünk hisz, szeret, remél.

Ez itt a bibi: a jelenben él, s ha nem hályogos a szeme, látja, amit néz.

Hasadnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar!
Bölcsődtül kezdve sírodig
Ezt ápd, ezt takard.

A nagy világon ekivűl
Nincs más, amit mivelj;
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt enned, innod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt,
Ez a föld másra sem való,
Csak hogy eltékozold.
Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Bátorság volna ezt a hont
Neked fenntartani.

Szabadság! Itten hordozák
Véres zászlóidat,
Szabad szájl! Itt csikorgatod
Véres fogaidat.

Arany János nézett és látott, látta, mi maradt: „csak a humor nélküli / Pusztta nyomorúság”. A moderneket megelőzve megértette a modernség lényegét: az ürités civilizációját. Az ember kétféle módon teremthet – írja egy helyen Pressing Lajos –, nemz vagy ürít. A nemzés élőt teremt. A nemző kilép az énből, önmagát folyton transzcendálva, megtagadva részt vesz az Egész életében. Azonosság – különbözőség, ellentmondás – azonosság. A pluralitás az Egyben marad, az Egy pluralitása, nem sokaság. Az ürités halott valamit, holtat teremt. (Ezt nevezik mostanság fogyasztói társadalomnak.) A nagy zabálás, az én csillapíthatatlan, mohó magára irányultsága. Az izoláltság, a privát intenzifikálása, a sokaság elvakult őrzöngése. Csupa szar, szarakodás. Miként egy régi anekdotában: és akkor gyűtt a szar, akár a fürgeteg. Szalonképebben: árad a gázság. Isten fiának, az életnek megölése. Bizony elkelve egy alapos ördögűzés.

S immár kirajzolódott az én Arany Jánosom szimbolikus üzenete, nekem. Mondtam és mondom. Arany János: a cinikus hős és a hős cinikus. Mondják, hős az, aki centrumából kimozdíthatatlan. Toldit, a nép hőset Petőfi fedezte fel. De Toldi estéjét, pontosabban éjszakáját Arany János látta meg. Arany hőse az éjszakai álom hőse, az ébervoltban nincs helye. „De jól van így. Ő nem hozzánk való / S ez, ami fáj, ez a vigasztaló.” Csupán álmodik a hősről, s ez a hős valóban kimozdíthatatlan, hiszen nincs centrum; mindenütt csupán periféria. Csak rajt ne fogjanak! Ne bántson az Egy gondolat. Álmodjuk bele a múltba. Fáj, de vigasztaló: íme a cinikus hős.

De az az ember, aki egész életében múltat próbált alkotni, rádöbben, hogy a múlt csak jelen-múlt lehet, s szembenéz a jelennel. Nem huny szemet, bátran néz, és látja az ürités világát. Íme, a hős cinikus, aki szemérmesen magára veszi, elfogadja a sivatagi létezés reménytelennek látszó borzalmát. És nem eltorzult magyar alkatról okoskodik. Nem lehet megvádolni ostoba antropológiai optimizmussal. Tudja már: az ész álma bizony szörnyeket terem.

Mégis. Látom Arany Jánost tölgyfa odújában üldögélni. Az odú bejáratához lép a kor, s az eljövendő totalitárius nagyura, a self-made man, az uzsorások hercege, a ráció alkotta „ezetéria” felkent főpapja, az önmagával eltelt altruista, az egyenlők főnöke, az innovatív kommunikátor, s szívélyesen kérdezi: mit tehetnék érted? Halvány mosoly a bajusz alatt: Menj odébb, hogy láthassam Őt! – mondja.

És most már tudja, ő is felfedezett valamit – ennek az emberiségnek a tragikomédiáját. Ez is költészet, nehéz költészet. És kuncogva dalolgat magában. A Civilizátor búcsúdálát:

„Romantizmushoz térek vissza hát,
Keresztyén művelődés tudományom,
Kozmopolitizmus a mesterségem.
Jó, hogy megőrzém aktáim között
A sípládát. Elő, te régi társ!”

„Itt hagyom én Mátyarország,
Elmenem én Némedország.
Oh, én szegény némedi,
Nincs van nékem szeredi.
Ott lesz nékem jobb lenni!”

Valamikor, valaki (sajnos nem emlékszem, ki és mikor) a következőket mondta a magyar táj génuszáról: „Ahol a magasság mélység; ahol a minden semmi; ahol a föld összeér az éggel.” Ezekben a sorokban rejlik az Arany-szimbólum továbbkövetésének titka, a titok. Vertikális, azaz mélységi nomaditásra szólít fel. Csakis ebben a nomaditásban tűnik el az antropologizált absztrakciók uralta otthontalan világ. Újra a költői szóban formálódik a föld és a kozmosz. A csendben és csendből hangzó, kinyilatkozó szóban, ami ugyanakkor hívás, visszahívás.

Kabdebó Lóránt

Kedves Gyuri! Épp jókor érkezett a kérdésed. Most, amikor már a mobil-klíma mellett is kezdem türelmemet veszíteni ebben a kánikulai forróságban. Olvasom körleveled, és közben mondogatom a *Toldi* első énekének kezdetét. De régen is olvastam először, mennyiszor idéztem azóta. Le tudom-e írni pontosan?

Ég a napmelegtől a kopár szík sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,
Nincs tenyérnyi zöld hely nagy határ mezőben.

És milyen jó, hogy nem kell magyaráznom, ha idézem, még idézőjelbe se kell tennem. Mindenki – legalábbis én úgy hiszem – megérti, hogy honnan

származik, ki alkotta meg ezt a szöveget. Lehet, hogy ma már néhány kifejezését magyarázni kellene (az internet megteszi), de nem szükséges. Mindenki érti. Mert mindenki alap-szövegismeretében benne él, legalábbis azoknak, akik magyarnak tudják magukat.

És amíg ezt leírom, közben gondolkodom. Mit is jelent ez? Azt, hogy rengeteg Arany János fogalmazta szövegfoszlány benne él a magyarság egészének kollektív tudatában. Legalább annyira, miként a keresztény indíttatású világban az evangéliumi szövegek. Én, mint aki ehhez a két közösséghez érzem magamat tartozónak, ezért tartom magamban meghatározó jellemzőknek az Arany János-szövegeket és a bibliai helyeket. Lehet, hogy sokan már eredetüket sem biztosan ismerik, mégis tudatukat és öntudatukat meghatározóan bennük élnek, enélkül talán nyomorékoknak is éreznék magukat.

Emlékszem, az ántivilágban feleségem, Dobos Marianne interjúalányaival összekacsintva az írók kedvenc állataikhoz kapcsolódó történeteik megfogalmazásába gyakran szótték bele az evangélium szövegeit. Ekként éltették tovább, a tilalmak ellenére az örökérvényű Igéket. Éppen ezért a *Világ tenyerén katicabogár* című kötete újabb kiadásának a rendszerváltás után joggal adhatta az *Isten tenyerén* címet. Akkor úgy látszott, a helyére kerülnek a dolgok tudatunkban. Miként ugyanótle, egy családunkat érő sorscsapás idején a mieink igazságérzetében is csalódva, soha nem átokszavakat vagy rosszkívánásokat hallhattam naponta sokszor ismétlődően, hanem nagy méltósággal csak ennyit: „Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi.” Illetőleg egy kis csavarral átigazítva: Kegyelmet pogánytól nem vár soha Szondi.

Én pedig most is abban reménykedem, a magyar embereket ez a két szellemi meghatározottságú szövegalkotás fogja meghatározni, összetartani minden széthúzás ellenére is: magyarságuk Arany János-i eredetű szövegfelismerése, és keresztény mivoltukat jellemző szöveghasználatuk akár a leghétköznapiabb beszélgetéseik forgatagában is.

De idézhetném a korábban tanításra gondolni sem akaró, nagy szakmai jártasságú és egyben a költői gyakorlatban is megmerülő nagyszerű kollégám első óráját, amikor még pécsi tanszékvezetésem idején a posztmodern érzékenységű hallgatóit lenyűgözte e szöveg megdöbbenő világértelmezésének felvillantásával: „Felhőbe hanyatlott a drégeli rom, / Rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja;”.

Mégsem kell hát félnünk sem a klímaváltozástól, sem népvándorlási világfelforgatástól? De ehhez mégiscsak szükségünk van, hogy beleszöhhessük szavaink közé ezt a kettős meghatározottságú összetartozás-érzést. Talán Arany János mélyről fakadó nép- és nyelvismeretből fakadó fogalmazásai és az evangéliumok szent üzeneteinek rejtelvei minden árkok felett összekötnék mindannyiunkat. Ebben bízva, ebből erő merítve csak ismételni tudom a tőled átvett köszöntést, üdvözöllek mindig derűvel, és szignálom leveleim szokásos aláírásával, L-t.

Komáromi Gabriella

Valahogy úgy vagyok vele, mint Lázár Ervin a Jóistennel. „Aki távolodik tőle, az is közeledik hozzá, csak a hosszabb utat választotta... Félúton lehetek”, írta. Én is ott tarthatok, de mostanában inkább közeledem. Némelykor el-elhiszem Lázárnak, hogy „Arany Jánosnak a bokájáig sem érünk” (*Napló*). És rémes lelkiismeret-furdalásom van, hogy esztendőkkkel túléltem.

Liptay Katalin

„Minden szál hozzá vezetett és minden szál tőle vezet: a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja” – írta Szerb Antal Arany Jánosról. Felnőtt olvasóként és irodalmi szerkesztőként teljes szívvel osztottam ezt a tömör és találó véleményt, de gyermekkoromban még csak a varázslatot éreztem, amikor szüleim a Toldiból olvastak fel nekem és testvéremnek. Ha nem értettük is pontosan, azonnal elbűvölt minket. (Jóval később, gyakorló anyaként alkalmaztam egyszer azt a „trükköt”, hogy csillapíthatatlanul zokogó kisfiamnak végső kétségbeesésemben elkezdtem szavalni a *Toldit*. És csodálatosképpen megnyugodott tőle. Vagyis Arany orvoságként is bevált.)

Arany János költészete az olvasó minden életszakaszában jó olvasmányokkal szolgál, s ahogy nőttem, érettebb lettem, én is mindig találtam benne megfelelő szellemi-lelki táplálékot. Gimnazista koromban a balladákat szerettem nagyon, olykor szavalóversenyen is próbálkoztam velük. Egyetemistaként és Németh G. Béla tanítványaként pedig a lírikus Aranyt ismerhettem meg mélyebben, s lettem örökös híve. *A lejtőn*, a *Balzsamcsepp*, a *Mindvégig* vagy az *Epilógus* ma is kedves tanárom jellegzetes hangján szólal meg bennem, ha újraolvasom e remekműveket.

Az Arany-versben a lélek legbelsőbb tartalmai, a szív legbensőségesebb érzései tárulnak fel – finoman, szemérmesen. A költemény olykor áttételesen tanít, nevel, máskor közvetlenül mutat példát, utat, vagy egyszerűen csak rádöbent valami nagyon fontosra, szinte belénk markol, belénk hasít, de egy biztos: mindig gyönyörködtet! Egyszóval élni segít, mint minden nagy művészet.

Életem ajándékának tartom, hogy a bicentenáriumi Arany-év alkalmával a Magyar Katolikus Rádióban hatrészes sorozatot szentelhettem nagy költőnk életművének. Boldog korszak volt ez a fél év, amit Arany bűvöletében tölthettem, a legkiválóbb irodalomtörténészek, Arany-kutatók társaságában. Köszönet nekik és hódolat Arany Jánosnak, a magyar költészet legnagyobb nyelvészének! *A Széchenyi emlékezete* című költeményének egy versszakával búcsúzom, mert Aranynek a legnagyobb magyarról írt szavai rá magára is bizvást vonatkoztathatók:

„Nem hal meg az, ki milliókra költi / Dús élte kincsét, ámbár napja múlt; / Hanem lerázván, ami benne földi, / Egy éltető *eszmévé* finomul, / Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye, / Amint időben, térben távozik; / Melyhez tekint fel az utód erénye: / Óhajt, remél, hisz és imádkozik.”

Ludmann Mihály

Arany János a szelíd, halk szavú költő, aki képeket teremtett. Ő szavakkal, de ezek a szavak megihlették Zichy Mihályt, aki a rajzművészet remekeit alkotta meg Arany versei nyomán. Zichynek a magyar nyelvet és kultúrát jelentették ezek a művek a távoli Szentpéterváron. Arany szava nyomán keltek életre a welesi bárdok, Ágnes asszony víziója-örülete, a hídatavás megszállottan mélybe hulló, kavargó embertömege. Zichy Mihály rajzai Arany János műveit a képi gazdagságuk miatt közelebb hozták sok olvasóhoz.

Móser Zoltán

„Felüdütem az alázatosak lelkét, felüdütem a megtörték szívét.”

Ézs. 57.15

Arany János balladáiról (a skót népballadákkal vannak rokonságban) és népdalairól több műsorom is elhangzott a rádióban. Most röviden az örökségről szeretnék szólni. Arany Jánostól sokan kaptunk sokat, sokan örököltünk sokat. Az én (kedves) örökségem a szívemhez oly közel álló *Epilógus* alábbi két strófája, amelyet középiskolás korom óta betéve tudok, és most, hetvenen túl is példaértékű, iránymutató. Sokszor idézem magamban, magamnak:

Ha egy úri lócsiszárral
Találkoztam s bevert sárral:
Nem pöröltem, –
Félreálltam, letöröltem.

Hiszen az útfélen itt-ott
Egy kis virág nekem nyitott:
Azt leszedve,
Mevolt szívem minden kedve.

Ratzky Rita

Arany János a magyar irodalom egyik legnagyobb költője. Saját érdeklődéséből lett olyan műveltté, amilyen alkotó csak nagyon kevés van irodalmunkban. Parasztszaládból származott, mégis édesapja, Arany György tanította meg írni 3-4 éves korában.

Gazdasági körülményeik miatt nagyon hamar gondoskodnia kellett arról, hogy a megélhetéséhez, tanulásához szükséges pénzt megkeresse. Ezért már 17 éves korában segédtanítószkodott Kisújszálláson. Nagyon változatos élete

volt. Nemcsak az irodalmat, de egyéb művészeti ágakat is szeretett: a színeszetet, a festészetet, a zenét. De nemcsak hallgatta ám, hanem dalokat is komponált, tudott kottát írni, népdalokat gyűjtött. Néhány hónapos vándorszíneszkedéséből visszatért a debreceni Református Kollégiumba.

Több lábon állt a földön: volt jegyző, tanító, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, elnöke. Életének változásait mindig megfontoltan hajtotta végre. Ha mindebből arra következtetnének, hogy túlságosan óvatos, megfontolt ember volt, csak részben volna igazuk. Tudott gyorsan is dönteni. A hagyomány szerint szépen beszélt, mindig megválogatta a szavait. Levelezéséből, barátai visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy ugyanakkor férfiasan tudott káromkodni. Szerénységét, ugyanakkor önérzetét is mindig megőrizte a legnagyobb hatalmú emberekkel szemben is. Ugyanakkor mindig maradt benne némi óvatosság, főképpen a családja miatt, amiért Petőfi, aki rövid ismeretségük alatt azonnal a legjobb barátja lett, számtalanszor ugratta.

Azt szeretném, ha a mai fiatalság is megszeretné Arany János verseit, eposzait. Ez nem könnyű feladat, hiszen az ő műveltségét nehéz utolérni, de érdemes rászálni energiánkat, mert nagyon sokat adunk vele az ifjúságnak: tanítványainknak, gyermekeinknek, unokáinknak.

Jerzy Snopek

A lengyel irodalmi köztudatban Arany János szinte ismeretlen. Élénken él viszont a magyarok tudatában, akik gyakran a hazai költészet csúcsaként értékelik művészetét, és a világköltészet kimagasló alakját is látják benne. Ez nem csak azon elfogult magyar olvasókra vonatkozik, akik a világirodalom remekműveit fordításokból ismerik csupán. Márai például eredetiben olvasta a német költészetet, Arany verseit mégis folyton csodálta. Ez önmagáért beszél, és Arany nagyságának ezt a bizonyítékát nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ennek ellenére e remek lírikus, kiváló epikus, a magyar szó utolérhetetlen mestere, nem vált ismertté a világirodalomban, pedig – minden kétséget kizáróan – rászolgált volna. Mi lehet ennek az oka? Hogyan válhatott Petőfi elismertté a világirodalomban, miközben a magyarok számára éppoly jelentőséggel bíró Arany Jánost, a Toldi szerzőjét, jobbára csak honfitársai ismerik? Petőfi nemzetközi karrierjéhez minden bizonnyal élettörténete is hozzájárult. Rövid, drámai fordulatokban gazdag élete, váteszköltői nimbusza, a szó és tett egysége tették legendássá alakját. Aranynak mindezek nem jutottak osztályrészeül. Pajzsául csupán verseinek míves nyelve, költői géniusza szolgál, amely a külföldi olvasókhoz csak nehezen és nem is mindig teljes szépségében közvetítve juthat el. E művészi varázslat jelentős része magában a nyelvben gyökerezik. Jőmagam hosszú idő óta csodálója vagyok Arany nyugodt, mondhatni Bach-szerű géniuszának.

Szándékomban áll lefordítani a Toldit. E remekművel való ismerkedés, a mű újra és újra történő olvasása csábító kihívás, s bár munka közben gyakran elbizonytalanodom, hogy meg tudom-e oldani a feladatot, csodálatom a szerző és a mű iránt egyre nő. Maga a történet mesészerű, erősebb drámaiságtól

mentes, látszólag banális, amelyet a művészi kifejezés ereje, a költői mívség minősége emel magas rangra. Tudom, annak, hogy visszaadjam az eredeti szöveg értékét lengyelül, legegyszerűbb feltétele az analóg stilisztikai regiszter megtalálása.

Kétszáz éve született Arany János, ám művei továbbra is kihívást jelentenek a külföldi fordítók és irodalmárok számára. Meg kell mentenünk e költészetet a világ kulturális öröksége számára. Arany nélkül az európai irodalom lényegesen szegényebb lenne.

Szokok Iván

Zsoltáros nagy haragomban, kétségbeesésemben Arany János úr a vigasztalóm és remény adó menedémem.

Ő, aki a Kisfaludy Társaság pályázatán a *Toldijával* elnyerte a fődíjat és a főnemességet a magyar kulturális közélet szellemi arisztokráciájában – egy csapásra, pusztán a tehetségével.

Ja, azok más idők voltak!

A Múcsarnokról gondolkodom.

Ma ki tud elképzelni egy tiszta versenyt és megmérettetést lebutított kurátori világunkban?

Ugye nem életszerű, hogy egy véletlen szülte nagyokos elmegy gyalog Nagyszalontára, az alig ismert fiatal zsenihez, és megrendeli tőle a *Toldit*.

Nyájas olvasóm, gondold el, harminc éve nem volt a Múcsarnokban országos tárlat, a törvénynek megfelelően és a szó igaz értelmében – tehát évenkénti rendszerességgel, előre meghirdetett, nyílt beadású, zsűrizett és megrendezett ún. Nemzeti Szalon, legitimáló seregszemle. Amiért megépítették.

Persze van valami vetésforgó ötvenként. De ez örület. Tehetség minden évben születik, öt év alatt pedig minden felejtődik.

Befejezésül és a példa okáért mondom:

Van Goghnak alig két és fél éve adatott, hogy megfesse életműve legjavát – belátható, hogy kétszer kellett volna megszületnie és meghalnia a sikerhez.

Vagy a mi Csontvárynk, élete utolsó tíz évében nem festett, mert elkerülte a megértés és ünneplés, nem jutott be a Múcsarnokba, nem tudta magát megmutatni.

Agyrém. Hát nem borzalmas?!

Arany János kapcsán csak ennyit akartam kérdezni...

Tábor Ádám

Cirka nyolcéves koromban kiolvastam egy apró betűs, piros kötésű régi kiadásban a Petőfi-összest. Aztán apám a kezembe adta a Franklin-Társulat majd' kétezer oldalas szintén piros Aranyát. Lázasan faltam a *Toldit* (az egész trilógiát), a *Buda halálát*, a *Keveházát*, a balladákat, és lelkesen mondtam: Arany még nagyobb költő, mint Petőfi! – Apám hümmögött. Kiskamasz koromban a szellem primátusát hangsúlyozva gyakran idézte a *Toldi estéjéből*, hogy „*Más öltöbeli nép, más ivadék nő fel, / Aki ésszel hódít, nem testi erővel.*” Megegyeztünk abban, hogy az epikus és balladaköltő Aranyt tartjuk igazán nagynak. Csak felnőttként éreztem rá a *tamburás öreg úr* aranyi alanyi lírájának ízére; még jóval azelőtt, hogy a *Vérmezőn* kezdtem olvasni, írni, sétálni és pihenni, amint Arany a szigeti tölgyek alatt. A történeti balladák kísérték el kezdettől végig; Vörösmarty néhány verse mellett ezeket látom a XIX. századi magyar költészet legmagasabb ormainak. És 15 éves korom óta talán az engem legmélyebben megérintő irodalmi mű a *Hamlet* – Arany magyar szavaival.

Tamási Orosz János

„*Ó, te egyszerre viselted az elnyomást és a forradalmat, / voltál a forradalom és a forradalom veresége,*”¹ jajdult nevére Juhász Ferenc, a temetetlen fájdalom krónikása, az Arany János által megjövendőlt huszadik század balladása, huszonegyedik századunk végzeteinek jövendőmondója, az újra s újra arcunkba vágódó kérdést makacs-konokul, Aranyhoz méltóan nekünk szegezve: „*Mit szólnál, ha látnád ezt a keserűvak hordát, / akiknek képzelet-szárnyán rothadás-rozsda evett szakadékot, csorbát. / És ki űzi el a lehetetlen, vakszegény, nyálhülye csordát / Arany János, te szegény, szegény, szegény Magyarország?*” Bevégzetlenül bevégzett sorsunk hírnöke áll most elénk, kétszáz évesen, tégy számadást, mondja, s pirulunk, mert „*Miénk volt a huszadik század, amiből mára a kétségbeesés tényáradata maradt. Valóban »ködös, homályos« világával, miként Arany János előre látta már egy századdal korábban.*”² Miénk volt, s hagytuk elpredálni, bár visszük még vállunkon a súlyt, visszük, cipeljük magunkkal, hogy beálljunk avval kijelölt helyünkre – a *futtatott rézerdőben*. S szorongva-toporogva állunk ott, állunk önmagunk hídatatóján, folyamatos késésben, megbánásban, állunk egy boldognak képzelt sorban, „*Enyésző nép, ki méla kedvvel / Multján borong...*”³ állunk s várunk a múltból jövet a jövőbe vágyva a híd előtt, az Arany János-híd előtt, hiszen Ő az, aki átvezet bennünket tapasztalásból tapasztalásba, bátorságból bátorságba, illúzióból szabadságba, ő vezet át a hídon, és Ő maga az a híd, a híd, melyet mindig lelkesen ünneplünk, de sohasem mi avatjuk föl, soha, ahogyan most és

¹ Juhász Ferenc: *Óda Arany Jánoshoz*

² Kabdebó Lóránt: „*Jer Osszián*” (<http://mkdsz.hu/content/view/36718/210/>)

³ Arany János: *Ősszel*

mindörökké sem, de állunk, várunk, szorongatjuk nyirkos tenyerünkben a hídpénzt; ennyiért, nem épp semmiért, de hát mennyiért s miért állunk díszőrséget és testőrséget, éneklünk himnuszt, zsoltárt, indulót, karéneket, koréneket, kóréneket, köréneket, és visszaharsogjuk, áhítattal, alélva a mindenkori szónok űrzúzos áriáit; mennyien voltak már, kik „*már élve is elképzelt sírodba löktek / és közben szent húsodat ették, eleven szívedből vért ittak, ikrásmézet loptak, / azt hitték, mert ők akartak lenni: / füstarany árnyékod is meg lehet enni!*” Mennyien álltunk már, őket hallgatván, a harsogó cirádákat, a talmi játszásokat nevével; Arany, a nemzet szabadságának gyásza és feltámadásának aranykoporsóba rejtett reménye; Arany, a nemzet örökké lobbanó lángjának megőrző aranyszarkofágja; Arany, a felemelt diadalok aranypajzsa; de hát látjuk-e, hogy látja Ő, pontosan látja ácsorgó talmiságunkban lényünk s lényegünk: a mi félreállításunk és nem pörlekedésünk nem bölcsesség, csupán tunyaságunk őrzésének ára, gyáulásig gyulladó-fekélyesedő bizonytalanság önmérgezése; a mi tűzünknek, mert van, ha kell, mindig nagyobb az aranyfüstje, mint a lángja, s messze látszó, ám gyorsan kopó a mi vértjeink aranyozása, s messze ringó aranyabláink valódi üzenetei rólunk mindig ugyanazok: jobb ma egy tál ocsú, mint az ocsúdás bizonyossága. De lelkesen ünneplünk, bár sohasem mi avatjuk föl, soha, ahogyan most és mindörökké sem, csak állunk, várunk, szorongatjuk nyirkos tenyerünkben a hídpénzt, izzadt markunkban, „*Hol nincsenek több aranyok*”.⁴ Mert oo, illendőbben: O. O.⁵ – „*És üres markunkban [mi] csillog*”? Vashatos.

Varga Tamás

P. S. nélkül sem vagyok egyedül általa.

⁴ Arany János: *Aranyaimhoz*

⁵ Orbán Ottó: *Arany Jánoshoz* (Az idézett vers eredeti sora: „És üres markunkban csillog az aranypénz”).